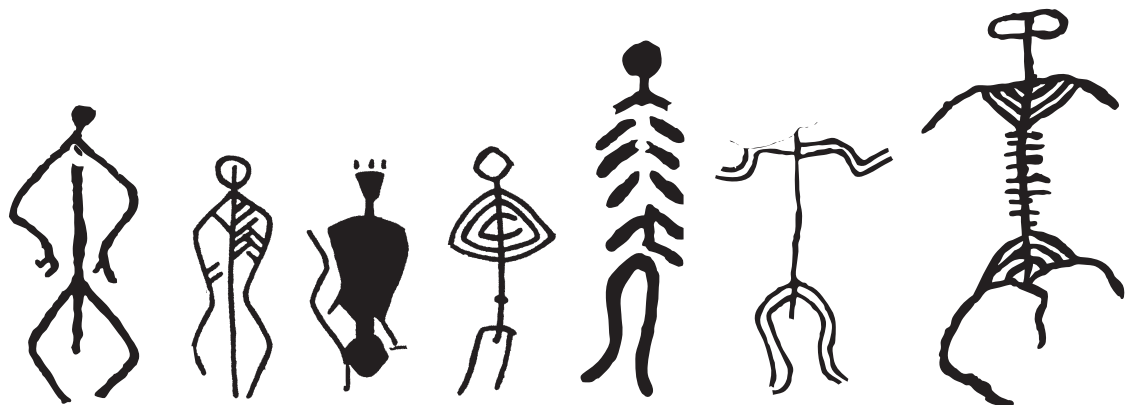

Primitive

tider

2014
16
arkeologisk
tidsskrift

16

Primitivetider
2014 16. årgang

Primitive tider utgis av Steinar Solheim (red.), Jostein Gundersen, Elise Naumann, Hege Skalleberg Gjerde, Josephine Munch Rasmussen, Heidi Mjelva Breivik og Ole-Marius Kildedal.

ISSN 1501-0430

Postadresse:

Primitive tider

Postboks 7009, St. Olavs plass

0130 Oslo

E-post: kontakt@primitive-tider.com / abonnement@primitive-tider.com

Internett: www.primitive-tider.com

Grafisk utforming: Ole-Marius Kildedal, Steinar Solheim og Elise Naumann

Trykk: Reprosentralen ved Universitetet i Oslo

©Primitive tider. Ettertrykk for mangfoldiggjøring kun etter avtale med redaksjonen.

Forsideillustrasjon: Skjelettfigurer fra Vingen. Illustrasjon: Trond Lødøen

Skrive for *Primitive tider*?

Primitive tider oppfordrer spesielt uetablerte forfattere til å skrive. Vi er interessert i artikler, kommentarer til tidligere artikler og anmeldelser av faglitteratur. Kanskje blir din artikkel neste nummers debatttema! Send inn ditt manuskript og la det få en faglig og seriøs vurdering av redaksjonen. Husk at hele prosessen kan være tidkrevende, så planegg å være ute i god tid. Innleveringsfrister finner du på våre nettsider. Det er likevel ingen grunn til å vente til siste øyeblikk, send gjerne inn før fristen!

For å lette arbeidet for deg og for oss, er det helt nødvendig at du setter deg godt inn i forfatterveiledningen og følger den. Forfatterveiledningen finner du på våre nettsider:

www.primitive-tider.com

Artikkelutkastet bør lengdemessig omtrent tilsvare den ferdige artikkelen. Det må med andre ord være noe mer enn en skisse/ løse ideer, men også vesentlig kortere enn en avhandling.

Vi ser fram til å høre fra deg! Kontakt oss enten pr. mail: kontakt@primitive-tider.com eller send utkastet til postadressen over.

INNHOOLD

Power, politics and entanglement Ian Hodder	7
Metodologisk partikularism i den postkoloniala bronsåldersdiskursen Magdalena Forsgren	19
Fetisjering i arkeologiske forklaringer Erlend Kirkeng Jørgensen	35
På sporet av senmesolittiske døderiter. Fornyet innsikt i alderen og betydningen av bergkunsten i Ausevik, Flora, Sogn og Fjordane. Trond Lødøen	51
Ufarlige forbindelser? Om metode i teoridebatten. Svein Vatsvåg Nielsen	77
DEBATT	
Noen synspunkt på den tidligmesolittiske bosetningen i Sør-Norge Leif Inge Åstveit	87
Kommentarer til Leif Inge Åstveit: «Noen synspunkt på den tidligmesolittiske bosetningen i Sør-Norge» Inger Marie Berg-Hansen	105
Kommentar til Leif Inge Åstveit: «Noen synspunkt på den tidligmesolittiske bosetningen i Sør-Norge» Sigrid Dugstad	111
Kommentar til Leif Inge Åstveit: «Noen synspunkt på den tidligmesolittiske bosetningen i Sør-Norge» Ingrid Fuglestvedt	115
Kommentar til Leif Inge Åstveit: «Noen synspunkt på den tidligmesolittiske bosetningen i Sør-Norge» Frode Svensen	121
Svar på kommentarer fra Inger Marie Berg-Hansen, Sigrid Dugstad, Ingrid Fuglestvedt og Frode Svensen Leif Inge Åstveit	129

TEMA: «All makt til arkeologene?»

Det Norske Arkeologmøte 2013: ”All makt til arkeologene?” 137

Lillebror ser deg 139
Jostein Bergstøl

Kartlegging av historisk og nåværende landskaps- og ressursbruk i Finnmark 143
Alma Thuestad, Einar Eypórsson og Stine Barlindhaug

Den globale grøfta. Rett på nett frå felt. Dialog med meinigmann og kvarandre på Norark. 153
Tove Eivindsen

BOKMELDING

Frode Iversen og Bo Lilledal Andersen: 159
Arkeologene. Nytt lys på fortidens gåter.
Magnus Hoem Iversen

Lars Erik Gjerpe og Axel Mjærum (red.): 163
E18-prosjektet. Gulli-Langåker bind 1-3
Geir Grønnesby

Unn Pedersen: 167
På en gård i vikingtiden.
Trude Eriksen

Kartlegging av historisk og nåværende landskaps- og ressursbruk i Finnmark

Alma Thuestad, Einar Eypórssson og Stine Barlindhaug
Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU), Nordområdeavdelingen

Innledning

Norsk institutt for kulturminneforskning (heretter NIKU) har, som sakkyndig utreder for Finnmarkskommisjonen (heretter FK), utredet historisk og nåværende landskaps- og ressursbruk i flere områder i Finnmark. *Primitive tider* og NAM-styret har på denne bakgrunn bedt forfatterne om å diskutere bruk av kulturminneverdier i rettighetsprosessene som nå pågår i Finnmark. Vi ble bedt om å holde et debattinnlegg basert på følgende påstand:

Fysiske spor etter lang tids bruk av et område brukes som argument i rettighetskrav. Det er motstand mot å registrere slike spor som automatisk fredete kulturminner fordi de vil medføre en begrensning og "heftelse" på eiendom, og fordi kulturminner som trekkes fram i en slik rettighetsprosess brukes til å fortelle en bestemt historie om fortiden.

Denne påstanden kan være riktig når det gjelder automatisk fredete kulturminner på privat grunn. Påstanden er imidlertid ikke relevant i det pågående arbeidet med avklaring av rettighets-spørsmål på tidligere statsgrunn i Finnmark. Dokumentasjonsarbeidet som NIKU har utført på oppdrag fra FK omfatter ikke registrering av kulturminner på privat grunn. Det dreier seg i all hovedsak om kartlegging av nåværende og tidligere bruk av grunn og naturressurser i utmark, på arealer som i dag disponeres av Finnmarkseiendommen (heretter FeFo). I dette debattinnlegget har vi derfor valgt å gjøre rede

for hvordan NIKU har gått fram i kartlegging av historisk landskaps- og ressursbruk i Finnmark. I tillegg kommer vi inn på spørsmålet om hvordan resultatene av en slik kartlegging kan bli brukt for å underbygge rettighetskrav og fortelle ulike historier om fortiden.

Finnmarksloven og Finnmarkskommisjonen

FK, som ble oppnevnt av Kongen i statsråd 14. mars 2008, har sin bakgrunn i LOV 2005-06-17-85 *Lov om rettighetsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke* (§ 5 tredje ledd) fra 2005 (heretter finnmarksloven). I tillegg til etablering av FK inneholder finnmarksloven bestemmelser om kartlegging og anerkjennelse av eksisterende kollektive og individuelle rettigheter. FK skal på grunnlag av «gjeldende nasjonal rett ... utrede bruks- og eierrettigheter til den grunnen som Finnmarkseiendommen overtar etter § 49» (finnmarksloven § 29 første ledd). Oppgaven omfatter kartlegging av eksisterende bruks- og eierrettigheter folk i Finnmark har ervervet på grunnlag av langvarig bruk (Finnmarkskommisjonen 2013a). Forut for finnmarksloven var omkring 95 % av alt landareal i Finnmark betraktet som statsgrunn. I henhold til loven (finnmarksloven § 49) ble disse arealene, som utgjør omkring 46.000 kvadratkilometer, overført fra staten ved Statskog SF til FeFo 1. juli 2006 (Finnmarkskommisjonen 2013b: 8). Hvorvidt, eller i hvilken utstrekning

det er opparbeidet kollektive og private bruks- og eiendomsrettigheter til tidligere statsgrunn i Finnmark var imidlertid ikke avklart forut for overføringen. Kommisjonens kartlegging av slike rettigheter skal også bidra til å oppfylle Norges forpliktelser under ILO konvensjonen 169, artikkel 14 (ILO 2013) vedrørende kartlegging av urbefolknings rettigheter til land. Utredningene fra FK skal likevel være etnisk nøytrale. Oppdraget til kommisjonen er å vurdere eventuelle rettigheter ervervet av innbyggere i Finnmark, familier, bygder eller næringer, uavhengig av om de er samiske, kvenske eller norske.

FK har, gjennom en anbudskonkurranse, bestilt sakkyndige utredninger for ulike områder eller felt i Finnmark. NIKU og Universitetet i Tromsø (UiT) har utredet feltene Stierdná/Stjernøya og Sievju/Seiland (Felt 1), Unjárgga gielda/Nesseby kommune (Felt 2), Sállan/Sørøya (Felt 3) og Kárášjoga gielda/Karasjok kommune (Felt 4) (Eypórsson *et al.* 2011a, 2011b; Myrvoll *et al.* 2011; Myrvoll *et al.* 2013). Øvrige samarbeidspartnere i utredningen av Felt 4 var Northern Research Institute (Norut) og Sámi Ealáhus- ja Guorahallanguovddáš/Samisk Nærings- og Utredningscenter (SEG). Videre har Norsk institutt for naturforskning (NINA) gjennomført en utredning av Varangerhalvøya øst (Felt 5) som omfatter kommunene Vadsø og Vardø (Øian *et al.* 2012).

Utredningene omfatter tidligere statsgrunn, også grunn som FeFo etter overtagelsen i 2006 har solgt til private eller offentlige rettssubjekter. Formålet var å fremskaffe grunnlagsmateriale for FKs vurderinger av private og kollektive rettighetsforhold gjennom å bidra til en systematisk kartlegging av nåværende og tidligere bruk av landområder og naturressurser, samt rettsoppfatninger tilknyttet denne bruken. NIKUs oppgave, slik den var beskrevet i behovsspesifikasjonen fra FK, var å gi en beskrivende fremstilling av ulike grupper (jordbrukere, reindrifutøvere, kyst- og fjordfiskere, sjølaksefiskere, kombinasjonsbrukere, fastboende bygdebefolkning, fritidsbrukere/allmennhet og eventuelt andre) bruk av grunn og naturressurser (Eypórsson *et*

al. 2011a, 2011b; Myrvoll *et al.* 2011; Myrvoll *et al.* 2013). Det var da brukens innhold, omfang og varighet som skulle beskrives. Naturressurser er et vidt begrep som omfatter både fornybare og ikke-fornybare ressurser. Begrepet ble, på bakgrunn av utredningenes formål, avgrenset til å omfatte fornybare ressurser i utmark, ressurser som har næringsmessig betydning eller rekreasjonsverdi i dag, men også i noen grad ressurser som tidligere har vært av stor betydning, men som nå for en stor del har mistet sin økonomiske verdi (Eypórsson *et al.* 2011a: 5-6). Utredningsarbeidet fokuserte både på historisk og nåtidig bruk, samt på hvordan både bruken og folks rettsoppfatninger om den har utviklet seg over tid fra den dansk-norske staten i 1775 utstedte *Kgl. Res. 27. mai 1775 angaaende Jorddelingen i Finmarken samt Bopladsers Udvisning og Skyldlægning* (Jordsalgsresolusjonen). Utredningsarbeidet som er gjennomført av NIKU omfatter ikke vurderinger av private og kollektive bruks- og eiendomsrettigheter. FK har ifølge finnmarksloven (§ 32) ansvar for at saker blir tilstrekkelig opplyst, og skal på selvstendig grunnlag kartlegge eksisterende rettigheter uavhengig av om noen har lagt inn krav. Kommisjonen oppfordrer imidlertid interessere til å melde inn krav og rettigheter de mener å ha (*Finnmarkskommisjonen* 2013a).

NIKUs metodiske tilnærming til kartlegging av landskaps- og ressursbruk i Finnmark

Eksisterende kunnskap fra tilgjengelige skriftlige kilder, rettslige dokumenter samt arkiv og databaser utgjør en viktig del av kildegrunnlaget for utredningene. I tillegg valgte NIKU å innhente informasjon fra lokalbefolkningen ved hjelp av spørreskjema og intervjuer. Muntlig overlevert lokal kunnskap har vært en viktig kilde til informasjon om ulike sider ved og, ikke minst, ulike rettsoppfatninger omkring landskaps- og ressursbruk og rettigheter tilknyttet den beskrevne bruken. Verdien av slik lokal kunnskap har blitt tydeliggjort de seneste tiårene (se eksempelvis Dunn 2007; Crampton 2010) og har blant annet fått en viktig rolle i forskjellige

rettighetsprosesser (se eksempelvis Eyþórsson 2008; Tobias 2009; Brattland 2010). En viktig inspirasjon for NIKUs metodiske tilnærming var *Living Proof: The Essential Data-Collection Guide for Indigenous Use- and Occupancy Map Surveys* (Tobias 2009), som beskriver en metode for kartlegging av landskaps- og ressursbruk utviklet i samarbeid med urfolk (*Union of British Columbia Indian Chiefs* og ECOTRUST Canada) som en del av kampen for anerkjennelse av rettigheter til land og ressurser i Canada.

Datainnsamlingen har for en stor del vært basert på omfattende kartbaserte spørre- og intervjuundersøkelser. Målgruppene var både den fastboende befolkning innenfor feltene og reindriftsutøvere som benytter utredningsområdene i næringsøyemed, samt, i noen tilfeller, personer som tidligere har vært bosatt, eller drevet næring i de aktuelle områdene. Tematisk tar undersøkelsene utgangspunkt i finnmarksloven (§ 22-23) hvor det fremgår hvilke ressurser som omfattes av rettigheter for henholdsvis Finnmarks og den enkelte kommunes innbyggere. Utredningsarbeidet fokuserte blant annet på bruk av beiteland (rein, storfe, småfe og hest), slåttemark, seterdrift, fiske (i vann og vassdrag samt sjølaksefiske), jakt og fangst, hogst, torvuttak, bær, sennagress, egg og dun, duodjiimaterialer, ferdsel og rekreasjon (Eyþórsson *et al.* 2011a, 2011b; Myrvoll *et al.* 2011; Myrvoll *et al.* 2013). Det ble utformet et spørreskjema hvor folk ble bedt om å redegjøre for sin egen og familiens bruk av ressurser, og å stedfeste bruken gjennom stedsnavn og kartfesting av bruksområder for hver ressurs de beskrev. Brukens varighet og omfang skulle også angis i skjemaet. Respondentene ble videre spurt om deres forståelse av og oppfatninger omkring rettigheter til land og ressurser. Enkelte av respondentene deltok i undersøkelsen på vegne av bygdelag eller siida. Det ble gjennomført kartbaserte oppfølgingsintervjuer av et utvalg personer som hadde svart på spørreundersøkelsen og intervjuer av andre informanter som meldte sin interesse eller representerte områder eller næringer som var ufullstendig dekket av

spørreundersøkelsen. Disse intervjuene fulgte tematikken i spørreundersøkelsen.

En betydelig datamengde ble samlet inn gjennom spørre- og intervjuundersøkelsene. Det ble opprettet en database hvor man kan sammenstille og visualisere stedfestet informasjon, samt se på sammensetningen av ulike former for ressursutnyttelse, brukens intensitet, varighet og omfang, for eksempel innenfor et bestemt område eller i forhold til en bestemt person/familie eller gruppe. Kort sagt: hva som har foregått hvor, hvor lenge, i hvilket omfang og ikke minst, hvem har vært involvert. Databaseen er å anse som en digital representasjon av informantopplysninger vedrørende bruk av områder og ressurser (Eyþórsson *et al.* 2011a: 7; Eyþórsson *et al.* 2011b: 7; Myrvoll *et al.* 2011: 22; Myrvoll *et al.* 2013: 177). Den inneholder informasjon sett fra brukernes perspektiv, og det er ikke lagt inn opplysninger fra andre kilder. I og med at databaseen er digital er det imidlertid gode muligheter for å sammenholde innsamlede data med andre kilder, som for eksempel Reindriftsforvaltningens kartmateriale (2013), Ørnulf Vorrens (1962) kartlegginger av reindrift i Finnmark, kulturminnedatabasen *Askeladden* (2013) og Statskogs (2002 a og b) registreringer av bygninger i utmark.

Lokal kunnskap om kulturminner og tradisjonell landskaps- og ressursbruk

I løpet av de siste tiårene har det vokst frem en bevissthet omkring verdien av lokal kunnskap. Lokal kunnskap omfatter i mange sammenhenger informasjon om sammenhengen mellom kulturminner og tradisjonell landskaps- og ressursbruk. Slik kunnskap er i økende grad systematisk samlet inn og tatt i bruk av regionale kulturmyndigheter, forskere og andre aktører innenfor kulturminnefeltet i Norge (se eksempelvis Falch og Skandfer 2004; Barlindhaug *et al.* 2007; Schanche 2011; Barlindhaug 2013). I dag oppfattes slik kunnskap som verdifull, og ikke minst, legitim kunnskap. Det synes likevel å være et skille i hvordan bruk av lokal kunnskap om kulturminneverdier er implementert i

Norge. I samiske sammenhenger ser det ut til at lokal kunnskap er integrert i kulturminneforvaltning og forskning i større grad enn innenfor arkeologien for øvrig. Dette kan ha sammenheng med at bruk av lokal kunnskap innenfor samisk arkeologi også inngår i et omfattende identitetsprosjekt, mens lokal kunnskap i arkeologien for øvrig primært benyttes for å belyse spesifikke problemstillinger. Det synes å være et mer bevisst fokus på samarbeid med lokalbefolkning og på bruk av lokal kunnskap innenfor samisk arkeologisk forskning og forvaltning enn innenfor norsk arkeologi generelt. Sametinget har blant annet utarbeidet retningslinjer for vurdering av samiske hensyn ved endret bruk av utmark som beskriver tradisjonell praksis og kunnskap om utmarksbruk som en sentral del av vurderingsgrunnlaget (Sametinget 2007).

Erfaringer fra en rekke forskjellige registreringsprosjekter viser at lokal kunnskap om kulturminner og om sammenhengen mellom kulturminner og tradisjonell landskaps- og ressursbruk kan ha stor nytteverdi for gjennomføring og resultat av undersøkelsene. Det er dokumentert at lokal kunnskap kan gi relevant informasjon om kulturminner og være til nytte som kunnskapsgrunnlag for kulturminneregistrering og prognosevurderinger (se eksempelvis Barlindhaug *et al.* 2007; Skandfer 2009; Sommerseth 2009; Norberg og Fossum 2011; Barlindhaug og Pettersen 2011; Schanche 2011; Barlindhaug 2012, 2013). Lokal kunnskap kan bidra til forståelsen av både kulturminner og sammenhengen mellom kulturminner og landskaps- og ressursbruk. I noen tilfeller kan slik kunnskap være avgjørende for å forstå konkrete morfologiske trekk ved kulturminner. En tradisjonell lavvo har en struktur med et sentralt ildsted og to steinrekker (bearpmet) fra ildsted til utgang (se eksempelvis Leem 1956 [1767]). Under registreringer i Deanodat (Vestertana) ved Tanafjorden ble det imidlertid påvist et større antall ildsted med en enkelt steinrekke (Barlindhaug 2012: 116). I dette området er lavvoingangen gjennomgående østvendt, men orienteringen til den ene steinrekken varierte og kunne være plassert både

nord eller sør for inngangen. Det viste seg å være en helt konkret og praktisk årsak for ildstedenes utforming. Ifølge eldre reindriftsutøvere kunne leirplasser se slik ut under vår- og høstflyttingen når familiene ikke var med. I og med at man ikke var så mange ble bare halve lavvoen klargjort for bruk, og man passet også på å organisere lavvoen slik at man satt med ryggen mot vinden for at røyken fra bålet ikke skulle drive mot dem. Eksempler som dette viser at muntlige tradisjoner blir bekreftet av landskap og arkeologiske kulturminner, og kulturminner blir bekreftet av muntlige tradisjoner. Gjennom systematisk dokumentasjon og visualisering av konteksten mellom lokal kunnskap og arkeologiske spor i terrenget kan man videreføre kunnskapen til andre sammenlignbare områder og dermed øke den geografiske relevansen (Stewart *et al.* 2004: 207, Barlindhaug 2013: 62-64).

I utredningsarbeidet NIKU har utført for FK kan man grovt sett snakke om et tidsperspektiv på 150 år. Dette er i arkeologisk sammenheng en svært kort tidshorisont ettersom bosettingen i Finnmark strekker seg mer enn 10.000 år bakover i tid (se eksempelvis Olsen 1994). Samtidig er de siste hundreårene en viktig historisk periode med store samfunnsendringer, og det er forholdsvis få skriftlige kilder som beskriver samisk aktivitet og bosetting fra denne tiden. Eksisterende kilder er i mange tilfeller skrevet av embetsmenn fra kirke og stat, og bør ses i lys av samtidens sosialdarwinistiske og nasjonalistiske strømninger. I og med at eldre skriftlige kilder i stor grad representerer et ensidig og negativt syn på samisk kultur og levesett er muntlig overlevert kunnskap og kulturminner viktige kilder til kunnskap om samiske bruks- og bosetningsområder. Hundreårsgrensen for automatisk fredning av samiske kulturminner gjør også bruk av muntlige kilder mye mer relevant enn for mange andre arkeologiske kontekster.

Respondentene på NIKUs spørre- og intervjuundersøkelser har bidratt med store mengder data om historisk og nåværende landskaps- og ressursbruk innenfor de respektive feltene. De har også beskrevet og kartfestet spor etter bruk og strukturer tilknyttet denne bruken.

Dette dreier seg blant annet om utmarksslåtter, torvuttak, gjerdeanlegg, sommerboplasser, leirplasser, gammer, gammetufter, hytter og veier (Eyþórsson *et al.* 2011a, 2011b; Myrvoll *et al.* 2011; Myrvoll *et al.* 2013). En del av de beskrevne strukturene er trolig eldre enn hundre år og omfattes dermed av fredningsbestemmelsene i kulturminneloven (1978). Dette gjelder kanskje særlig gammer, gammetufter og øvrige strukturer på boplass- og leiområder som har vært i bruk i generasjoner. Undersøkelsene har imidlertid i liten grad resultert i informasjon om kulturminner generelt, dette uavhengig av fredningsstatus. Dette må ses i sammenheng med at kartlegging av kulturminner og klarlegging av en eventuell fredningsstatus til beskrevne strukturer ikke har inngått i NIKUs utredningsarbeid for FK. Undersøkelsen, og også respondentenes, fokus, har vært på bruk og strukturer tilknyttet bruk, ikke på kulturminner.

De innsamlede dataene forteller mye om områdebruken og, på generell basis, en del om potensialet for kulturminner innenfor undersøkelsesområdene. Dette gjelder særlig aktiviteter man erfaringsmessig vet etterlater spor i terrenget. En gjennomgang av materialet fra spørre- og intervjuundersøkelsene i Unjárga-Nesseby viser imidlertid at koblingen mellom bruk og konkrete kulturminner ikke uten videre er åpenbar (Barlindhaug og Thuestad 2013). Gammer benyttes eksempelvis i forbindelse med snarefangst selv om de ikke er direkte koblet til fangsten (se eksempelvis Nilsen 2009). Potensialvurderinger som er basert på muntlig overlevert lokal kunnskap vil også til en viss grad begrenses til å omfatte de siste hundreårene. Samtidig har den beskrevne bruken ofte en større tidsdybde enn informantene konkret har kunnskap om, og informasjonen kan derfor være relevant for en lengre tidsperiode enn manns minne. Det er en kontinuitet i landskaps- og ressursbruk som gjør at man ofte kan finne flere «generasjoner» av samme type kulturminne i umiddelbar nærhet (Barlindhaug 2012: 114).

Vår erfaring med bruk av lokal kunnskap om landskaps- og ressursbruk og lokal kunnskap om kulturminner viser at det er viktig å ha et klart

formål og en systematisk tilnærming til slik datainnsamling. I forbindelse med utredningsarbeidet for FK samlet NIKU inn et omfattende datamateriale gjennom spørre- og intervjuundersøkelser. Med unntak av enkelte kulturminnetyper som har en klar tilknytning til bruk, slik som gammer og gammetufter, fremkom forholdsvis lite informasjon om konkrete kulturminner. I og med at undersøkelsene ikke primært fokuserte på kulturminner er også datamaterialet i begrenset grad direkte relevant for kulturminneregistreringer (Barlindhaug og Thuestad 2013). Indirekte kan imidlertid dataene ha verdi. Vi mener at data vedrørende landskaps- og ressursbruk sammen med visualiseringer på kart kan øke kunnskapen om både lokalisering konkret og generelle lokaliseringsfaktorer for enkelte typer kulturminner. Innsamlede data fra et område kan, i tillegg til å ha lokal utsagnskraft, bidra til økt generell kunnskap om kulturminnetyper og hvor man kan forvente å finne slike kulturminner i andre sammenlignbare områder. Dette kan være et bidrag til å utvide erfaringshorisonten angående de seneste hundreårenes kulturhistorie, kulturminner og kulturminnetyper. Innsamlede data om ressurs- og landskapsbruk har imidlertid begrenset verdi for å kartlegge bosetting og bruk i tidligere tidsperioder som stein- og jernalder hvor også klima- og ressursbildet til dels var annerledes.

Lokal kunnskap vedrørende landskaps- og ressursbruk og om kulturminner kan tilrettelegges i et geografisk informasjonssystem (heretter GIS). Ved bruk av GIS kan man sammenstille og visualisere ulike aspekter ved kulturminner og landskapsbruk innenfor de samme områdene. En slik database med stedfestede data om kulturminner og historisk bruk åpner muligheter til å nyttiggjøre seg av lokal kunnskap til blant annet prediksjon, slik at man bedre kan målrette eventuelle undersøkelser i områder ut over de opprinnelige undersøkelsesområdene. Databasen som er opprettet på grunnlag av datamaterialet samlet inn gjennom utredningsarbeidet for FK vil kunne bidra med materiale som kan styrke utsagnskraften også for områder med mangelfullt datagrunnlag.

Lokal kunnskap om kulturminner og tradisjonell landskaps- og ressursbruk i de pågående rettighetsprosessene i Finnmark

Rettigheter til land og ressurser kan være omstridt, og det ligger sannsynligvis ulike motiver til grunn for å gjennomføre og å delta i den type undersøkelser NIKU har gjennomført i Finnmark. FKs arbeid er lovpålagt og deres motiv er i så måte klart. Det samme gjelder NIKU hvis arbeid for FK er utført i henhold til en oppdragsbeskrivelse og med et klart formål om å fremskaffe grunnlagsmateriale for FKs vurderinger og derigjennom bidra til FKs gjennomføring av sitt lovpålagte oppdrag. Befolkningens motiver for å bidra til undersøkelsen kan være mer sammensatt. Gjennom intervjuundersøkelsene fikk vi bedre kjennskap til informantenes motiver for å delta. Gjennomgående var mange bekymret for hva kommisjonsarbeidet ville bety for deres bruk, og om de risikerte tap av bruksrettigheter hvis de ikke rapporterte inn sin bruk og hvordan de oppfattet sine rettigheter. I flere av intervjuene med de fastboende fikk vi et klart inntrykk av at denne bekymringen ble forsterket av omfattende krav fra enkelte reieiere som krevde eiendomsrett til store arealer basert på kontinuerlig bruk av beiteland. Den bofaste befolkningen ble i noen tilfeller provosert til å fremskaffe dokumentasjon på sin bruk av de samme områdene. For mange fastboende var dette en viktig motivasjon for å bidra til å kartlegge historisk og nåværende landskaps- og ressursbruk.

Kvaliteten og detaljnivået på informasjonen gitt gjennom spørreskjema og kartmateriale er varierende. Vårt inntrykk er imidlertid at de fleste respondentene tok oppgaven alvorlig og var svært nøye med å få faktaene korrekt. Ettersom utredningsarbeidet var en del av en prosess for å fastslå bruks- og eiendomsrettigheter til betydelige areal og ressurser, var vi bevisst på muligheten for at individer og/eller grupper kunne overdrive egen bruk. En sammenstilling av informasjon fra ulike brukere og brukergrupper gav imidlertid ingen klare indikasjoner på dette. De innsamlede dataene ble også

sammenholdt med informasjon fra andre kilder. Lokale interesserepresentanter har beskrevet NIKUs utredninger som relativt korrekte beskrivelser av situasjonen slik som de oppfatter den. Det er vår oppfatning at arbeidet som ble lagt ned i forbindelse med spørreskjemaene og intervjuundersøkelsene har gitt folk bedre mulighet til å delta i prosessen, og dermed gitt rettighetskartleggingen større legitimitet lokalt. Samtidig har prosessen økt bevisstheten lokalt omkring rettighetsspørsmål, og i noen tilfeller ført til at gamle konflikter og uklarheter omkring eiendomsrett og grenser har fått ny aktualitet.

NIKUs arbeid er beskrevet som verdifullt av FK, og FKs rapporter er delvis basert på NIKUs utredninger. Lokal kunnskap har derigjennom, som en del av kildegrunlaget for FKs vurderinger, en plass i rettighetsprosessene i Finnmark. De innsamlede dataene omfatter imidlertid ikke informasjon om konkrete strukturer beskrevet som kulturminner, det dreier seg om muntlig informasjon om hvilke områder som ble brukt til hva og av hvem. Utredningene utgjør også bare en del av grunnlagsmaterialet for FK som i stor grad har lagt vekt på skriftlig dokumentasjon, for eksempel fra gamle rettstviser og statens myndighetsutøvelse i forbindelse med utvisning av eiendom for boplasser, utmarksslåtter, lakseplasser og vedteiger. Det er altså lagt betydelig vekt på bruk og rettigheter som følger vedvarende bruk av områder hvor staten har utvist et aktivt eierskap – et eierskap av områder som ifølge finnmarksloven ikke tilhører staten. Den historiske landskaps- og ressursbruken som ikke er skriftlig dokumentert, men som i dag primært kan spores i form av blant annet kulturminner er ikke vektlagt i samme grad. Disse sporenes potensielle status som automatisk fredete kulturminner har ikke vært et tema for utredningene og eventuell kulturminneverdi inngår heller ikke som en del av vurderingsgrunlaget i FKs rapporter (Finnmarkskommisjonen 2013b, 2013c, 2013d).

Avslutning

Vi har i dette debattinnlegget sett på bruk av kulturminneverdier i de pågående rettighetsprosessene i Finnmark i lys av påstanden:

Fysiske spor etter lang tids bruk av et område brukes som argument i rettighetskrav. Det er motstand mot å registrere slike spor som automatisk fredete kulturminner fordi de vil medføre en begrensning og "heftelse" på eiendom, og fordi kulturminner som trekkes fram i en slik rettighetsprosess brukes til å fortelle en bestemt historie om fortiden.

Sett på bakgrunn av prosessene i Finnmark så langt og vår befattning med kartlegging av historisk og nåværende landskaps- og ressursbruk stemmer ikke denne påstanden helt og holdent. Lokal kunnskap har stått sentralt i NIKUs utredningsarbeid og dokumentert kunnskap om landskaps- og ressursbruk er også tatt i bruk av FK som en del av kommisjonens vurderingsgrunnlag. De pågående rettighetsprosessene kan sies å ha ført til en økende bevissthet omkring rettighetsspørsmål, og det har, både hos enkeltpersoner, bygdelag og siidaer, oppstått et behov for å kartlegge og dokumentere egen bruk som grunnlag for å fremme rettighetskrav i prosessene i Finnmark. FK har så langt i liten grad etterspurt opplysninger om kulturminner i landskapene som vitner om den beskrevne bruken, men forholder seg til beskrivelser og kart som viser ressursområder og historisk bruk. Det er derfor så langt lite som tyder på at det er grunnlag for å si at det eksisterer motstand mot å registrere spor etter bruk som automatisk fredete kulturminner. Kartlegging av eventuelle kulturminneverdier har ikke vært i fokus, verken hos lokalbefolkning eller FK. Det er mulig at folk har tatt i bruk kulturminner i sin argumentasjon ovenfor FK, men vi har ikke inntrykk av at dette er veldig fremtredende. I de to første utredningene, Stierdná/Stjernøya og Sievju/Seiland (Eypórsson *et al.* 2011a), Unjárgga gielda/Nesseby kommune (Eypórsson *et al.* 2011b), inngikk egne kapitler om kulturminner. I de senere utredningene er imidlertid kulturminner utelatt ettersom FK ikke anser kulturminner og registrering av kultur-

minner som å ligge innenfor sitt mandat. NIKU er av den oppfatning at kulturminner tilknyttet landskaps- og ressursbruk gjennom de siste 150 år er relevant for kartleggingsarbeidet til FK, men fysiske kulturminner har altså ikke fått noen sentral plass i utredningene og heller ikke i de avgjørelsene som så langt er tatt.

Erfarne utmarksbrukere har ofte bred kunnskap om sporene bruken har satt i terrenget og ofte også om kulturminner. Sammen med muntlig overført kunnskap, vil slike spor kunne være viktige kilder til informasjon om landskaps- og ressursbruk fra Finnmarks nære historie hvor skriftlige kilder og offentlig dokumentasjon ikke er tilfredsstillende. Finnmarkslandskapet er også et landskap med god evne til å bevare en synlig materialitet med lang tidsdybde, noe som er av betydning for folks kjennskap til kulturminner. Synlige kulturminner i landskapet har gjennom sin tydelige tilstedeværelse blitt en del av folks bevissthet og inngår som en naturlig del av kunnskapen og fortellingene hos dem som kjenner og bruker sine områder (Barlindhaug 2013). Eksempelvis er det i Unjárga-Nesseby en sterk tradisjon med gammer i utmark brukt i forbindelse med blant annet reindrift, utmarks-slåtter, jakt, fangst, fiske og bærplukking. Gammene ligger særlig i tilknytning til utmark-slåtter og vinterfangstområder (Nilsen 2009: 49). Ved å i større grad inkludere slike spor i kartleggingsarbeidet ville man fått et bredere kunnskapsgrunnlag om lokalbefolkningens historiske og nåværende landskaps- og ressursbruk.

Summary

Pursuant to the Finnmark Act, the Finnmark Commission was established in order to identify potentially existing collective or individual use- and property rights on land formerly defined as state-owned in Finnmark. The Commission charged the Norwegian Institute for Cultural Heritage Research (NIKU) with reviewing historical and current land- and resource use within selected survey areas. NIKU conducted several large-scale map-based surveys concerning individual and communal traditional use, as well as common understandings of the rights situation related to land- and resource use.

Local knowledge describing traditional land- and resource use has so far been deemed of value for the ongoing

rights processes in Finnmark. There is, however, little to suggest that the physical traces of the described use have had an important place in either the proceedings or the decisions made so far. In our opinion, cultural heritage sites and local knowledge are important sources of information for a time period when written sources and public documents are less than adequate, and viewed together such data contribute to a broader understanding of both cultural heritage sites and the relationship between sites and historic land- and resource use.

Litteratur

- Askeladden 2013: Askeladden. Tilgjengelig fra: <https://askeladden.ra.no/Askeladden/Pages/LoginPage.aspx?ReturnUrl=%2faskeladden%2f>
- Barlindhaug, S. 2012 Mapping Complexity. Archaeological Sites and Historic Land Use Extent in a Sámi Community in Arctic Norway. *Fennoscandia Archaeologica* 29:105-124
- Barlindhaug, S. 2013 *Cultural Sites, Traditional Knowledge and Participatory Mapping. Long-Term Land Use in a Sámi Community in Coastal Norway*. Dissertation for the degree of Philosophiae Doctor. Universitetet i Tromsø, Tromsø
- Barlindhaug, S., T. Risan, og A. Thuestad 2007 *Kulturhistoriske registreringer. Porsangermoen – Hålkavárri skytefelt*. NIKU Rapport 17
- Barlindhaug, S. og B. Pettersen 2011 Kartfesting av lokal kunnskap – en tverrfaglig tilnærming til kulturminneregistrering. *Primitive tider* 13:17-29
- Barlindhaug, S. og A. Thuestad 2013 *Med utgangspunkt i Unjarga-Nesseby. Finnmarkskommisjonens kartlegging av landskapsbruk som ressurs for kulturminnemyndighetene*. NIKU Rapport 71
- Brattland, C. 2010 Mapping Rights in Coastal Sami Seascapes. *Arctic Review on Law and Politics* 1/2010:28-53
- Cramton, J. W. 2010 *Mapping: A Critical Introduction to Cartography and GIS*. Blackwell, Oxford.
- Dunn, C. E. 2007 Participatory GIS – a people's GIS? *Progress in Human Geography* 31: 616-637
- Eyþórsson, E. 2008 *Sjósamene og kampen om fjordressursene. ČálliidLágáduš*
- Eyþórsson, E., E. R. Myrvoll, M. Myrvoll, A. Thuestad, B. Bjerkli, B. Evjen, S. Joks og Ø. Ravna 2011a *Felt 1. Stierdná/Stjernøya og Sievju/Seiland. Sakkyndig utredning for Finnmarkskommisjonen*. NIKU Oppdragsrapport 42/2011
- Eyþórsson, E., E. R. Myrvoll, M. Myrvoll, A. Thuestad, B. Bjerkli, B. Evjen, S. Joks og Ø. Ravna 2011b *Felt 2. Unjárgga gielda/Nesseby kommune. Sakkyndig utredning for Finnmarkskommisjonen*. NIKU Oppdragsrapport 43/2011
- Falch, T. og M. Skandfer 2004 Sámi Cultural Heritage in Norway: Between Politics of Local Knowledge and the Power of the State. In: Krupnik, I., R. Mason & T. W. Horteon (eds) *Northern Ethnographic Landscapes. Perspectives from Circumpolar Nations*. Arctic Studies Center, National Museum of Natural History, Smithsonian Institution. Washington D.C.
- Finnmarkskommisjonen 2013a Finnmarkskommisjonen. Elektronisk dokument. Tilgjengelig fra: <http://www.domstol.no/finnmarkskommisjonen> [besøkt 02.12.13].
- Finnmarkskommisjonen 2013b *Rapport Felt 2 Nesseby*. Tilgjengelig fra: http://www.domstol.no/upload/FINN/Rapporter,%20utredninger%20og%20kunngj%C3%B8ringer/Rapporter/Finnmarkskommisjonen_rapport_felt_2_Nesseby_nettsversjon.pdf [besøkt 02.12.13].
- Finnmarkskommisjonen 2013c *Rapport Felt 1 Stjernøya/Seiland*. Tilgjengelig fra: <http://www.domstol.no/upload/FINN/Rapporter,%20utredninger%20og%20kunngj%C3%B8ringer/Rapporter/Felt%201%20rapport%20-%20den%20trykte.pdf> [besøkt 02.12.13].
- Finnmarkskommisjonen 2013d *Rapport Felt 3 Sørøya*. Tilgjengelig fra: <http://www.domstol.no/upload/FINN/Rapporter,%20utredninger%20og%20kunngj%C3%B8ringer/Rapporter/Felt%203/Felt%203%20rapport.pdf> [besøkt 15.04.14].
- ILO 2013 Convention No. 169. Elektronisk dokument. Tilgjengelig fra: <http://www.ilo.org/indigenous/Conventions/no169/lang--en/index.htm> [besøkt 02.12.13].
- LOV-2005-06-17-85 Lov om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke (finnmarksloven). Elektronisk dokument. Tilgjengelig fra: http://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-85?q=Finnmarksloven* [besøkt 02.12.13].
- LOV-1978-06-09-50 Lov om kulturminner (kulturminneloven). Elektronisk dokument. Tilgjengelig fra: <http://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50> [besøkt 02.12.13].
- Leem, K. 1956 [1767] *Beskrivelse over Finnmarkens Lapper, deres tungemaal, levemaade og forrige avgudsdyrkelse*. Oslo
- Myrvoll, M., E. Eythórsson, A. Thuestad, B. Bjerkli, E. T. Dahlsbø, B. Evjen, R. B. M. Eira og Ø. Ravna 2011 *Felt 3 Sállan/Sørøya. Sakkyndig utredning for Finnmarkskommisjonen*. NIKU Oppdragsrapport 241/2011
- Myrvoll, M., J. Å., Riseth, A. Thuestad, B. Evjen, E. T. Dahlsbø, T. Samuelsen og H. Hansen, 2013 *Felt 4 Karasjok. Sakkyndig utredning for Finnmarkskommisjonen*. NIKU Oppdragsrapport 10/2013
- Nilsen, Ø 2009 *Varangersamene. Várjjet Sámi Musea Čállosat nr. 5/Varanger Samiske Museums Skrifter nr. 5*
- Norberg, E. og B. Fossum 2011 Traditional Knowledge and Cultural Landscape. I *Working with Traditional Knowledge: Communities, Institutions, Information Systems, Law and Ethics: Writings from the Arbediethu pilot project on documentation and protection of Sami traditional knowledge*. J. Porsanger og G. Guttorm (red.), s.193-223. Dieđut 1/2011. Sámi allaskuvla, Guovdageaidnu.

- Olsen, B. 1994 *Bosetning og samfunn i Finnmarks forhistorie*. Oslo
- Reindrifftsforvaltningen 2013 Reindrifftskart. Elektronisk dokument. Tilgjengelig fra: <http://www.reindrift.no/?id=5376&subid=0> [besøkt 02.12.13].
- Sametinget 2007 Sametingets retningslinjer for vurderingen av samiske hensyn ved endret bruk av meahcci/utmark i Finnmark. Elektronisk dokument. Tilgjengelig fra: <http://www.sametinget.no/Dokumenter> [besøkt 02.12.13].
- Schanche, K. 2011: *Registrering av samiske kulturminner i forbindelse med 420 kV-ledning Balsfjord-Hammerfest. Oppsummering av feltsesongen 2010 og identifisering av konfliktområder*. Sametinget
- Skandfer, M. 2009 Ethics in the Landscape: Prehistoric Archaeology and Local Sámi Knowledge in Interior Finnmark, Northern Norway. *Arctic Anthropology* 46:89-102
- Sommerseth, I. 2009 *Villreinfangst og tamreindrift i Indre Troms: belyst ved samiske boplasser mellom 650 og 1923*. Universitetet i Tromsø, Tromsø
- Statskog 2002 [udatert]a: *Byggverk i utmark; Nesseby Nord*. Upublisert notat
- Statskog 2002 [udatert]b: *Byggverk i utmark; Nesseby Sør*. Upublisert notat
- Stewart, A., M., K. Darren og S. Joan 2004 Caribou Crossings and Cultural Meanings: Placing Traditional Knowledge and Archaeology in Context in an Inuit Landscape. *Journal of archaeological method and theory* 11:183-211
- Tobias, T. 2009: *Living Proof: The Essential Data-Collection Guide for Indigenous Use-and Occupancy Map Surveys*. Ecotrust Canada & Union of British Columbia Indian Chiefs
- Vorren, Ø. 1962: *Finnmark samenes nomadisme*. Tromsø museums skrifter vol. IX, bind I og II.
- Øian, H., M. Skår, Ø. Aas, O. Andersen og L. H. Eira 2012 *Felt 5 – Varangerhalvøya øst. Sakkyndig utredning for Finnmarkskommisjonen*. NINA Rapport 881

PRIMITIVE-TIDER.COM

ISSN 1501-0430

PRIS KR. 200,-